

Filosoof René Gude vond dat we niet zo moeilijk moesten doen over doodgaan. Doodgaan, zo zei hij, is echt het makkelijkste dat er is, we kunnen het immers allemaal. Gude is inmiddels ervaringsdeskundige, en ik zou hem graag nog eens willen vragen of het inderdaad zo makkelijk was als hij dacht.

Nee, over doodgaan praten kan niet zonder de gedachte dat het op een gegeven moment jouw beurt zal zijn. Wij mensen hebben hier, natuurlijk, verhalen over bedacht. Dat doen mensen nou eenmaal. We bedenken overal verhalen over.

En zo hebben we hebben de ook dood zelf een gezicht gegeven. Nou ja, gezicht is misschien een groot woord, maar Magere Hein is wel degelijk een persoonlijkheid die, uitgerust met de onvermijdelijke zeis, ons komt vertellen wanneer het tijd is om te gaan. Tegenstribbelen helpt dan niet meer, hij is onverbiddelijk. Dus spelen we verstoppertje met hem, of tikkertje, en maken zo van de dood een spel, mooi gedicht door Bette Westera. Het is een mooie poging om toch te kunnen praten en denken over doodgaan, het onbevattelijke fenomeen waarin we niet iets verliezen wat we hebben, maar wat we zijn.

Het Christendom heeft iets met doodgaan, en dat is een understatement. Het ultieme symbool van het Christendom, het kruis, is onlosmakelijk met de dood verbonden. Het Christendom heeft ook veel kritiek gekregen met haar nadruk op eeuwig leven na de dood waarmee het leven hier op aarde tot slechts een voorspel zou worden gereduceerd. Aan de andere kant zijn bijvoorbeeld de ethische standaarden die Jezus ons oplegt nadrukkelijk bedoeld voor het leven. Het beeld is dus niet zo eenzijdig.

In zijn bestseller Homo Deus, de goddelijke mens, stelt historicus Yuval Harari zelfs dat de grote religies geen schijn van kans zouden hebben gehad in een wereld zonder de dood. Hij bedoelt dat als kritiek op diezelfde religies, maar ik moet bekennen dat ik die kritiek niet goed begrijp. De dood heeft altijd bij het leven gehoord, en dat religies daarmee omgaan is volkomen redelijk. Daar zijn ze voor. In een wereld zonder haargroei zouden kappers ook werkloos zijn, maar om dat nou als argument tegen het beroep van kapper te gebruiken is toch wat vreemd.

In zijn boek probeert Harari ons een inkijkje te geven in hoe hij de toekomst ziet. Nu we - volgens Harari - de drie grote bedreigingen van de mensheid, honger, epidemieën en oorlogen, essentieel te boven zijn gekomen, wil de mens meer, en zal hij ook meer krijgen. De mens, zo is de overtuiging van Harari, is klaar voor de volgende stap, en gaat de dood overwinnen. De mens zal voor God gaan spelen, de Homo Deus.

Het is natuurlijk om te beginnen maar de vraag of de mensheid geen andere prioriteiten zou moeten hebben. Hebben wij oorlogen essentieel overwonnen? Laten we dat de Syrische vluchtelingen vragen. En ja, op dit moment overlijden wereldwijd meer mensen aan obesitas dan aan honger, maar is dat goed nieuws? Ik denk daarbij vooral aan overconsumptie en uitputting van de aarde.

Blijft over de epidemieën, die ik voor het gemak maar even opvat als verzamelnaam voor de medische prestaties van de mensheid. Deze zijn behoorlijk indrukwekkend, en ik wil ze op geen enkele manier tekort doen. Ook ikzelf vloog een chirurg bijna om zijn nek toen hij vertelde dat mijn doodzieke dochter met behulp van de modernste technieken gered kon worden. We willen allemaal leven. We willen allemaal dat diegenen van wie we houden blijven leven, en we zijn bereid daarvoor heel ver te gaan.

Harari zegt hierover, enigszins terecht denk ik, dat de medische wetenschap zich vooral bezig houdt met het voorkomen van een vroege dood. Aan het structureel ophogen van de houdbaarheidsdatum van een mens heeft ze niet bijgedragen. De mens kan soms kanker genezen, enkel de dood geneest hij niet. De mens kan alles, enkel de dood ontspringt hij niet, we zongen het al.

Maar daar komt nu verandering in, aldus Harari, en we gaan een heel nieuw gevecht met Magere Hein aan. Het is belangrijk om te begrijpen hoe Harari hier over denkt. Hij ziet de dood, ik citeer, als een “technisch probleem”, dat we kunnen en moeten oplossen. Er is niets metafysisch aan doodgaan, aldus Harari, het is een puur technisch probleem, en elk technisch probleem heeft een oplossing.

In zijn betoog citeert hij de universele verklaring van de rechten van de mens als argument voor deze positie, en ik moet bekennen dat ik dit een van de meest verbijsterende passages uit zijn boek vind. Punt 3 van deze universele verklaring stelt dat elk mens recht heeft om te leven. Er staat niet, aldus Harari, dat de mens het recht heeft om te leven tot zijn negentigste, er staat een recht op leven. Punt. Omdat de dood, aldus Harari, dit recht schaadt, is de dood een misdaad tegen de menselijkheid en moeten we haar verslaan. “Onze ideologische comittment aan het leven” zo zegt hij, “staat ons niet toe de dood te accepteren.”

Over de eeuwigheid van leven die het gevolg zou zijn van het verslaan van de dood heb ik hier op deze plek al eerder gesproken. Ik zie er weinig heil in. Iemand, ik ben de bron kwijtgeraakt, zei hier onlangs over: “De eerste 600 jaar ga ik vissen, maar daarna?”

In zijn boek over de toekomst zul je vergeefs zoeken naar cultuur, naar kunst, naar zingeving vooral, en het mensbeeld van Harari is daardoor behoorlijk beperkt en extreem. Maar ik stel toch vast dat Harari wel degelijk een lastig punt aanstipt.

Ieder van ons, de meesten van ons, zullen aanspraak willen en kunnen maken op de medische wetenschap wanneer de dood dreigt. We ondergaan soms zeer ingrijpende

behandelingen om Magere Hein voor te blijven. We kennen allemaal de voorbeelden om ons heen, ook hier in deze gemeenschap.

Maar hoe verschilt dit gevecht met Magere Hein precies van de ambitie dat we ooit in staat willen zijn om de dood definitief uit te roeien? Ik vind dat een bijzonder lastige vraag. Als je het redelijk vindt om aanspraak te maken op ons medisch kunnen, en tegelijkertijd vragen stelt bij de Homo Deus van Harari, waar eindigt dan een begrijpelijke en redelijke poging om een leven te redden of te verlengen, en waar begint het ongemakkelijke gevoel dat we misschien te veel vragen, zoals Harari in mijn ogen toch duidelijk doet?

Deze vraag heeft vele gezichten. Als je er als econoom naar kijkt wordt ze pervers, want een levensjaar is niet in geld uit te drukken. Op individueel niveau vermoed ik dat veel ouders bereid zijn om alles wat ze hebben in te zetten om het leven van hun kinderen te redden, inclusief misschien wel hun eigen leven. In zeer orthodoxe kringen zien we soms juist het tegenovergestelde, en weigeren ouders kinderen soms medische hulp, omdat God er over gaat, en niet zij.

En ja, als je dat wilt kun je de Bijbel zeker zo lezen - in de Bijbel is voor elk wat wils. In het Oude Testament, waarin God zich vaak nog als een woeste stamgod gedraagt, wordt vaak bevestigd dat God, en God alleen, gaat over wie leeft en wie niet. Denk aan het boek Job, waarin God een cynische weddenschap met Satan aangaat die de kinderen van Job het leven kost. Zelfs in de verder prachtige Psalm 104 wordt gezegd: "Als u mensen vergeet, worden ze doodsbang. Als u hun adem wegneemt, sterven ze. Dan blijft er niets van ze over". Heldere taal. God heeft macht over ons, en het is God die alles bepaalt, ook ons sterven.

Het is precies die god die Harari bij het grofvuil zet.

Ook in het Nieuwe Testament laat God zich uit over wie er over het leven gaat. Deze god heeft echter, zoals we lezen in Handelingen 17, niets van de mensen nodig. Hij laat hen ademen en zorgt voor alles. Hij gaf de mensen en volkeren de aarde om op te leven, en bepaalde waar ze moesten gaan wonen en voor hoe lang. We lijken op God, aldus Paulus, maar we kunnen geen beeld maken dat echt op hem lijkt.

Opnieuw is God de baas, maar de toon, context en boodschap zijn toch anders geworden. Er wordt voor ons gezorgd, maar uiteindelijk is het wel gewoon God die bepaalt hoe lang we ergens wonen. De geruststellende woorden in de toespraak van Paulus zijn op een bepaalde manier ook genadig en liefdevol.

Het is voor de meesten van ons overdrachtelijke taal, die we niet letterlijk nemen. Het is een verbeelding van de werkelijkheid. Ik lees ze niet als een vrijbrief voor apathie, maar als een bevestiging van het feit dat het leven groter is dan wijzelf, dat wij afhankelijk zijn van anderen, van elkaar. Je kunt deze woorden van Paulus natuurlijk ook perverteren, door inderdaad bijvoorbeeld je kinderen medische hulp te weigeren. Op die manier laat je het dan aan God over wat er gebeurt. Maar ik denk dat de woorden beter begrepen kunnen worden

als een manier om uit te drukken dat we de verantwoordelijkheid voor ons sterven niet helemaal alleen hoeven te dragen. God zorgt voor ons, hij helpt ons daarbij. We staan er niet alleen voor. Het is niet alleen aan onszelf om te bepalen wanneer en waar we zullen leven. We hebben niet alles in handen, zo is de natuur van het leven helemaal niet.

Ik denk dat Paulus hiermee een blauwdruk van mens-zijn beschrijft, in woorden van zijn tijd, en in zijn context. Je kunt zijn woorden weglachen omdat je denkt dat de god van die malle Paulus helemaal niet bestaat, of duidelijk niet goed voor jou heeft gezorgd, maar ze resoneren, die woorden. Ze bakenen iets af. God bepaalt wie waar en voor hoelang woont. Dat betekent geen ontslag van verantwoordelijkheid maar een verwoording van met menselijkerwijs mogelijk is. Hij beproeft ons niet boven onze macht.

Er is geen makkelijkere manier om overspannen te raken dan juist door beproevingen boven je macht. Een bekende internetprovider veroverde de markt met de slogan “Niet omdat het moet, maar omdat het kan”. Maar niet alles wat kan, moet ook. Behalve dat ik denk dat de realiteit van het overwinnen van Magere Hein een illusie zal blijken te zijn, gaat het mij eigenlijk nog meer om de intentie. Die is on-wijs, in de letterlijke zin van het woord.

Je kunt proberen te ontsnappen aan de blauwdruk van Paulus. Maar ik denk dat dat niet lukt. Een mens heeft recht om te leven, maar uiteindelijk ook recht om te sterven. Hoe we ook zelf omgaan met moeilijke omstandigheden, en hoe verschillend we daar ook in zullen zijn, ik denk dat we het gelukkigst worden juist als we inzien dat we fundamentele beperkingen hebben.

Dit geeft geen antwoord op de vraag wat toelaatbaar is en wat niet. Die vraag is normatief, en daarover zullen de meningen blijven verschillen. Maar misschien kun je soms denken aan de woorden van Bernard Huijbers die we zongen: “Om niet heb jij je aan mij meegedeeld, en afgelegd het al te machtige dat dreigt mijn klein bereik te oversturen. Zodat ik veilig tot voorbij de dood mij jou durf toevertrouwen.”

Zo moge het zijn.

Amen

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeden.nl
info@ekklesialeden.nl